

Sekáč Ladislav Machoň (1888–1973)

Martina KOUKALOVÁ

ANOTACE: *Výstava Sekáč Ladislav Machoň probíhající od 17. října 2018 do 10. března 2019 ve Východočeské galerii v Pardubicích přibližuje především Machoňovy stavby a návrhy pro toto město. Zasaduje je do kontextu ostatního architektonického díla a osobního života. Monografický článek, který vychází z textů pro tuto výstavu, vůbec poprvé v takovém rozsahu přibližuje celou tvorbu Ladislava Machoně.*

Ladislav Machoň se narodil 28. dubna 1888 na Královských Vinohradech do rodiny učitele chemie Václava Machoně (22. července 1851 – 27. února 1931) a jeho ženy Anny, rozené Pernerové (20. června 1867 – 11. ledna 1924), pocházející z pardubické rodiny projektanta železnic a stavebního podnikatele Jana Pernera. O tři roky později se manželům Machoňovým narodila ještě dcera Marie (21. října 1891 – 3. května 1949). Oba sourozenci, oslovovaní rodinou Láďa a Máša, si byli po celý život velmi blízcí a od dětství projevovali výtvarné nadání. Díky rodičům a dobrému rodinnému zázemí mohli oba rozvíjet svůj talent na umělecky zaměřených školách.¹

Ladislav Machoň chodil nejprve do měšťanské školy pro chlapce v Pardubicích.² Roku 1904 získal jeho otec místo ředitele c. k. vyšší reálky v Rakovníku, a tak se tam rodina přestěhovala. Maturitu Machoň úspěšně složil v červnu roku 1906 na otcově škole.³ Ve studiu poté pokračoval až do roku 1911 na pražské technice pod vedením profesorů Josefa Schulze a Josefa Fanty, kteří zastávali spíše tradiční vyučovací metody a považovali za důležité, aby si jejich studenti důkladně osvojili klasické tvorosloví.⁴

Už na technice podnikl Machoň několik studijních cest. Nejprve v letech 1907 a 1908 poznával dřevěnou lidovou architekturu v Čechách, na Moravě a Slovensku. Před 1. světovou válkou stihl navštívit Itálii (1909), Německo (1910), Holandsko, Belgie, severní Francii a také Anglii (1911), Dalmácii a Istrii (1912) a východní a severní Německo (1913).⁵

Ještě během studií, na masopustní úterý 1910, potkal Machoň na pražském karnevalu svou budoucí ženu Bohumilu Zikmundovou (12. srpna 1890 – 26. ledna 1965). Dcera disponenta cukrovaru z Vranovic u Brna, která se kvůli péči o otce a bratry vzdala studia ve Švýcarsku, byla na svou dobu emancipovanou ženou, zkoušela řídit auto a kouřit, ve svých listech horovala pro společné vzdělávání dívek a chlapců. Podle dochovaných dopisů jejich vztah nevyhovoval „společenským zákonům“,

neboť Bohumilina rodina očekávala, že se provdá za staršího a již zajištěného muže: „Znajím mne co ‚idealistku‘ a mají ohromné obavy, že od Vás neupustím ani v případě výhodného zaopatření.“⁶ Láďa a Máša se vzali 26. září 1912⁷ na farním úřadě v Karlíně a vychovali

■ Poznámky

1 Viz Vlasta Koubská – David Chaloupka, Máša Machoňová-Hrsková. Žena po boku A. V. Hrskey, in: David Chaloupka et al., *A. V. Hrska 1890–1954*, Praha 2014, s. 227.

2 Viz Archiv Národní galerie v Praze, fond 125, Ladislav Machoň (1888–1973), karton AA 3307, vlastní doklady a školní vysvědčení (dále jen NG, fond 125), vysvědčení z pětileté měšťanské školy pro chlapce v Pardubicích (1894–1899). Zde jej podle dochovaných vysvědčení nejvíce trápil zpěv. V dalším studiu Machoň pokračoval na pardubické c. k. reálné škole.

3 Viz NG, fond 125, Vysvědčení reálných škol, 28. června 1906. Byli to pravděpodobně právě učitelé na rakovnické reálce, kteří Machoňův zájem o výtvarné umění dále odborně rozvíjeli. Ještě po letech se architekt spolu s dalšími významnými výtvarníky (k jeho generačním soupeřům zde patřil například architekt Milan Babuška nebo malíři Pravoslav Kotík a Václav Rabas) účastnil různých výročích školy a zapůjčoval své práce na Rakovnický salon. Viz Národní technické muzeum – Muzeum architektury a stavitelství, Archiv architektury, fond č. 26 – Ladislav Machoň (dále jen NTM, AA, fond 26 – Machoň), almanach *Sto let rakovnické reálky 1833–1933, Naši výtvarníci*, 1933. Dochované skici svědčí o architektonické kresebné jistotě a velmi dobré prostorové představivosti. Machoň si kresby z reálky, většinou studie podle sádrových modelů, ale i portréty a zátiší, po léta schoval. Viz NTM, AA, fond 26 – Machoň, desky č. 20060620/02, práce z reálky z let 1904–1906.

4 Jejich autoritativní a neosobní styl vedení výuky a odmítání soudobého směřování architektury přestávaly mladým studentům vyhovovat. Konzervativní studijní systém pražské techniky se pokusila zlepšit již silná generace architektů narozených kolem roku 1880 (Antonín Engel, Josef Chochol, Emil Králík, Pavel Janák, Vlastislav Hofman), když v roce 1900 založila Spolek posluchačů architektury. Více o situaci na pražské technice viz Marcel Pencák, *Nástup architektonické moderny a c. k. česká vysoká škola*

1

Obr. 1. Ladislav Machoň, 1932, Národní archiv. Foto: Národní archiv.

technická, *Umění* LVI, 2008, s. 514–528.

5 Viz NTM, AA, fond 26 – Machoň, karton č. 20071130/03, Curriculum vitae, nedatováno, asi z roku 1929. Machoň mluvil částečně německy, francouzsky a rusky. Viz NTM, AA, fond 26 – Machoň, karton č. 20081209/03, přihláška do KSČ, květen 1945.

6 Viz NTM, AA, fond 26 – Machoň, karton č. 20071123/02. V tomto kartonu se dochovaly dopisy od Bohumily z let 1910 a 1911 (zde konkrétně dopis Bohumily Zikmundové Ladislavu Machoňovi, 30. srpna 1910). Jde v podstatě o jedinou osobní korespondenci v Machoňově pozůstalosti, jeho dopisy Bohumile se nezachovaly. Bohumila označuje architekta za „elegantního lva salónů“, což bývá jeho nejtypičtější charakteristika v různých medailonech i mezi pamětníky.

7 Sestra Marie se vdala 29. dubna v roce 1916. Studia na Uměleckoprůmyslové škole nikdy nedokončila a v roce 1913 odjela na zkušenou do Francie, odkud se musela na

Obr. 2. Scénografie ke hře Šibalství Scapinovo, 1912, Národní technické muzeum – Muzeum architektury a stavitelství, Archiv architektury (dále jako NTM, AA). Foto: Martina Koukalová, 2018.

spolu dva syny, Ladislava (14. dubna 1914 – 21. dubna 2000) a Mikuláše (1. prosince 1917 – 5. prosince 1989).⁸ Roku 1914 si pronajali byt v „domě s lékárnou“ ve Vršovicích, jen kousek od vily Jana Kotěry, kde sídlil nejen mistrův ateliér, ale také škola architektury. Mladý pár Kotěra zvětšil na několika karikaturách.⁹

U Jana Kotěry

Starosvětské poměry a nepřilíhající tvůrčí výuka na pražské technice přiměly některé studenty k hledání seberealizace mimo školní budovu. Za vůdčí osobnost nového uměleckého názoru tehdy v Praze platil Jan Kotěra, žák Otto Wagnera z Vídně, který vedl speciální školu architektury na Uměleckoprůmyslové škole. Studenti jej uznávali pro jeho individuální přístup a důraz na praktické zkušenosti. Mnozí proto z vlastní iniciativy navštěvovali jeho kurzy a jiní, mezi nimi i Ladislav Machoň, se rozhodli získat zkušenosti přímo v jeho ateliéru.

Od jara 1909 se Machoň podílel na Kotěrových projektech, například na chystané obytné kolonii státních drah v Záběhlicích (1914). Několikrát Kotěru také zastupoval jako dozor na stavbě, třeba při realizaci obchodního domu Mojžíra Urbánka v Praze (1912–1913). Od roku 1914 působil jako šéfabchitekt na projektu Právnické fakulty,¹⁰ kterou po Kotěrově smrti postavil (1924–1931). Často je proto vnímán jako pouhý „dokončovatelský“ Kotěrov díla, ačkoliv musel nově navrhout vstupní dvoranu, halu a také celé vnitřní vybavení (1931–1935).

V letech 1915–1918 zastával Machoň místo suplujícího docenta malířské perspektivy a deskriptivní geometrie na Akademii výtvarných umění, kde byl tehdy Kotěra rektorem. Během chudých válečných let tak měl mladý architekt jistotu pravidelného příjmu nezávislého na soukromých zakázkách. Hlavně se mu ale podařilo – na rozdíl od dalších Kotěrových spolupracovníků a žáků – uniknout před vojenskou službou.¹¹

Pravděpodobně také Kotěra během 1. světové války přivedl Machoně do odbojové skupiny Maffie.¹² Mladý architekt poté působil ve skupině Jaroslava Kvapila,¹³ pro niž zřejmě vykonával kurýrní činnost, když se kvůli zakázkám opakovaně vracel do Dalmácie a Istriie.

Praxe v Kotěrově ateliéru znamenala pro Machoně opravdový vstup do pracovního života. Kromě praktických zkušeností a nesporného uměleckého vlivu, který se projevil v někte-

2

rých raných Machoňových stavbách, jej Kotěra rovněž uvedl do „společnosti“ a seznámil jej s řadou umělců a objednavatelů. V neposlední řadě mu zprostředkoval – ať už přímo, nebo nepřímo – několik významných zakázek.

Architekti zůstávali v Kotěrově ateliéru obvykle zhruba dva roky. Ladislav Machoň u něj vydržel výrazně déle a stal se tak jeho nejbližším spolupracovníkem.¹⁴ Po odchodu od Kotěry si Machoň v roce 1917 založil vlastní architektonický ateliér, který až do roku 1948 sídlil v pátém patře paláce Koruna na Václavském náměstí.

Jan Kotěra se stal Machoňovým celoživotním vzorem.¹⁵ Tím spíše nás může mrzet, že

■ Poznámky

počátku války vrátit. To už se znala se svým budoucím manželem, malířem Alexandrem Vladimírem Horskou (9. května 1890 – 23. října 1954). Vedle Machoně jim svatbu odsvědčil historik umění Karel Herain, jenž si vzal Horskou sestru Jarmilu. Marie trpěla vrozenou srdeční vadou, která se zhoršila po porodu dcery Evy v roce 1918. Kvůli svému kolísavému zdraví poté musela na vlastní uměleckou dráhu rezignovat. Viz Koubská – Chaloupka (pozn. 1), s. 228–231.

⁸ Oba synové studovali architekturu, ale Mikuláš ji kvůli uzavření vysokých škol během 2. světové války nedokončil. Ladislav později pracoval v Průmstavu, Státním typizačním ústavu a Škodaexportu, Mikuláš ve Státním typizačním ústavu. Rozhovor s vnučkou Ladislava Machoně Ivou Řezaninovou, 19. února 2013.

⁹ Ladislav Machoň vlastnil nejen tyto karikatury, ale také architektonické kresby a dřevoryty, které u příležitosti Kotěrových výstav v roce 1943 věnoval do sbírek Národního technického muzea. Viz NTM, AA, fond 26 – Machoň, karton č. 20080918/06, seznam vlastních kreseb prof. J. Kotěry v majetku p. arch. L. Machoně, nedatován.

¹⁰ Viz NG, fond 125, Vysvědčení od Jana Kotěry, 1. srpna

1917. Kotěra v něm uvedl: „Pan Machoň se velmi záhy vpravil do veškerých prací větší architektonické kanceláře a prováděl jemu svěřené práce s velkou svědomitostí a přilí a s úplným pochopením daného úkolu. Disponuje dnes úplně samostatně a mohl mu jak po umělecké, tak i praktické stránce vydati to nejlepší vysvědčení. Opouští kancelář, jelikož veškeré práce následkem války musely být úplně zastaveny.“

¹¹ Viz NTM, AA, fond 26 – Machoň, karton č. 20071113/03, dopis rektora c. k. akademie umění Jana Kotěry Ladislavu Machoně, 5. srpna 1915. Kotěra jej před příslušnými úřady označil za „nepostradatelného pro opatrování záležitostí veřejné služby ve válce“. Machoň byl dle pasu domobrany řádně odveden v roce 1909 a o dva roky později superarbitrován. Přesto nebyl během 1. světové války zproštěn domobranecké povinnosti a opakovaně měl narukovat na frontu. Kromě „nepostradatelnosti“ na Akademii výtvarných umění se nástup na frontu několikrát oddaloval také kvůli Machoňovým zdravotním potížím (například v roce 1917 se léčil „na plíce“).

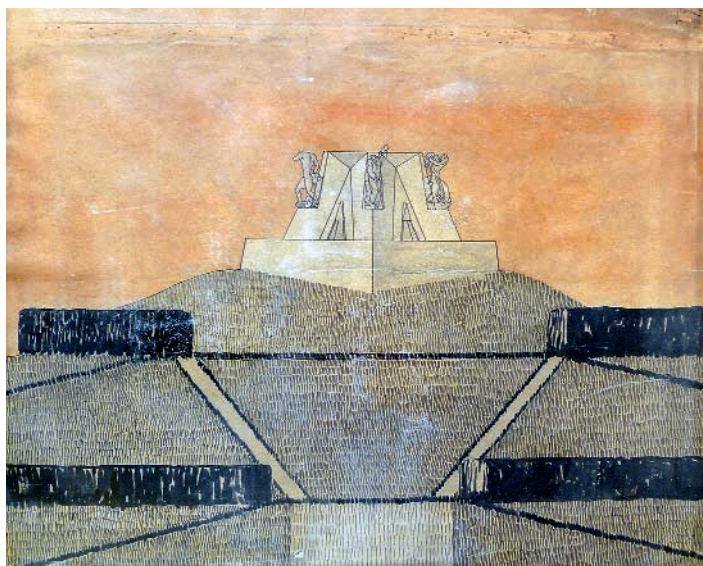
¹² Viz Vojenský ústřední archiv, Sběrka osobních spisů účastníka národního boje za osvobození podle zákona č. 255/46 Sb. (dále jen VÚA/VHA, Sběrka osobních spisů), Ladislav Machoň – čj. 9249/67, osvědčení Ladislava Machoně pro Augustu Müllerovou ze dne 30. července 1970.

¹³ Literát, režisér a účastník veřejného života Jaroslav Kvapil (1868–1950) patřil mezi zakládající členy Maffie a díky svým cestám do zahraničí fungoval jako spojka mezi domácími a zahraničními odbojem. Kvapil náležel rovněž mezi propagátory svobodného zednářství, před 1. světovou válkou byl v německé lóži Hiram, po roce 1918 se stal prvním Mistrem lóže J. A. Komenský. Více viz Klára Hausmannová, *Jaroslav Kvapil* (disertační práce), Ústav českých dějin FF UK, Praha 2000, s. 101–141.

¹⁴ Kromě Machoně zde podobně dlouho pracoval v letech 1907–1914 pouze Jan Zázvorka. Viz Vladimír Šlapeta (ed.), *Jan Kotěra, 1871–1923, zakladatel moderní české architektury*, Praha 2001, s. 402.

¹⁵ Viz Koubská – Chaloupka (pozn. 1), s. 227.

3

4

Obr. 3. Soutěžní návrh na Žižkův památník, 1913. NTM, AA. Foto: Martina Koukalová, 2018.

Obr. 4. Kolonie úřednických domů cukrovaru v Cholticích, 1919. Státní okresní archiv Pardubice (dále SOKA Pardubice). Foto: SOKA Pardubice.

na dobu své spolupráce se „zakladatelem české moderní architektury“ nezanechal Machoň žádné osobní vzpomínky. A to přesto, že se o Kotěřův odkaz po celý život staral.¹⁶

První zakázky

První architektonické návrhy¹⁷ Ladislava Machoně se pojí s divadlem. V roce 1910 připravil scénickou výpravu hry *Apollonius z Tyany*¹⁸ v sále Národního domu na Vinohradech a započal tak krátkou, avšak umělecky ceněnou kariéru scénografa. Za počátek moderní české scénografie se označuje Machoňova výprava ke hře Šibalství Scapinova realizovaná v roce 1912 v Divadle Umění.¹⁹ Podoba většiny jeho scénografií se nedochovala, nicméně dle dobového tisku neměly jejich experimentální formy sloužit jako pouhé kulisy – měly vyjadřovat ducha samotné hry.²⁰

V roce 1913 se Machoň zúčastnil soutěže na Žižkův pomník na Vítkově, do níž stejně jako většina ostatních soudobých architektů zaslal návrh s lomenými kubistickými tvary. Spolupracoval na něm se svým celoživotním přítelem sochařem Jaroslavem Horejcem.²¹

Během 1. světové války však realizoval více méně „pouze“ návrhy vnitřních zařízení a jeho zákaznický tvořila především rodina a známí. Vojtěch Zikmund, strýc jeho manželky Bohumily a majitel továrny na výrobu olejů a tuků v Karlíně, si po koupi Lannovy vily v Bubenči nechal v letech 1913–1916 od architekta na-

vrhnout její vnitřní vybavení a hospodářské budovy. Mezi lety 1913–1919 se zabýval projektem na výstavbu poměrně rozsáhlého areálu mořských lázní v Srebrnu u Dubrovníka. K takové zakázce se mohl dostat jen na základě Kotěrova doporučení nebo jen díky tomu, že v jeho ateliéru pracoval na návrzích hotelů pro dvě exkluzivní jadranská letoviska.²²

Nejprestižnější zakázkou se na konci roku 1917 pro architekta stal projekt moderní galerie na Kampě, který mu zadal k vypracování přímo Kotěra jakožto člen kuratoria galerie. Machoň s ním návrh konzultoval, a nelze se proto divit, že se svými trojúhelníkovými štíty, výrazně členěným hlavním průčelím a celkovým monumentálním pojetím připomíná Právnickou fakultu.²³

V nové republice

V dubnu roku 1918 oslavil Ladislav Machoň „již“ třicáté narozeniny. A vinou války měl za sebou i přes několikaletou architektonickou praxi jen velmi málo realizací, z nichž svým rozsahem největší byla přestavba továrny Mimosy pro Ferdinanda Tománka na Žižkově

■ Poznámky

¹⁶ Už při výstavě Kotěrova díla pořádané SVU Mánes v roce 1926 byl Machoň spolu s Josefem Kalousem, Antonínem Matějčkem a Zdeňkem Wirthem členem přípravné komise. Během 2. světové války, kdy Machoň pracoval v archivu architektury Národního technického muzea, se spolu s Wirthem v roce 1943 rozhodl zorganizovat výstavu Kotěrových kreseb k uctění výročí Kotěrovy smrti. Bohužel i v projevu z vernisáže zůstal Machoň formální a stručný. Viz NTM, AA, fond 26 – Machoň, karton č. 20081209/03, *Architektonické kresby Jana Kotěry* (kat. výst.), Invalidovna v Praze 1943–1944, úvodní projev Ladislava Machoně, 19. prosince 1943.

¹⁷ Úplně první samostatnou zakázkou se pro Machoně v roce 1909 stala výzdoba knihy Quida Marii Vyskočila *Snih pod jabloní*.

¹⁸ Návrh scény ke hře *Apollonius z Tyany* se dochoval viz NTM, AA, fond 26 – Machoň, desky č. 20060718/01. Machoň ve svém životopise datoval své scénografie již do let 1906–1909 (viz NTM, AA, fond 26 – Machoň, karton č. 20071130/03, Curriculum vitae, nedatováno, asi z roku 1929), ale dle dochovaných dobových plakátů a pozvánek (viz NTM, AA, fond 26 – Machoň, karton č. 20071113/12) a rovněž odborné literatury se začal divadelními scénami zabývat až v roce 1910. Většina her vznikla v roce 1912 pro Divadlo Umění (*Madame la Mort*, *Šibalství Scapinova*, *Chlubný voják* a *Aglaena a Selysetta*). V roce 1913 navrhl výpravu Karáskovy hry *Cesare Borgia* pro Městské divadlo na Královských Vinohradech. Z Machoňovy brzké datace bohužel všichni vycházejí, například ji uváděl Zdeněk Wirth, viz NTM, AA, fond 1926 – Machoň, složka fondu, Vyjádření dr. Zdeňka Wirtha o Ladislavu Machoňovi, 5. března 1956, s. 6.

¹⁹ Viz Věra Ptáčková, *Česká scénografie XX. století*, Praha 1982, s. 20. A dále viz Věra Ptáčková, Kubismus a česká scénografie, in: eadem, *Divadlo na konci světa. Státí o scénografii*, Praha 2008, s. 21–22.

²⁰ Viz Vojta Novák, Snahy Divadla Umění, in: *Scéna I*, 1913, seš. 10, s. 248–250.

²¹ Viz Marcel Pencák, Soutěž na pomník Jana Žižky na Vítkově v roce 1913, *Umění LVI*, 2006, s. 69–84.

²² První veskrze modernistický návrh pochází z roku 1913, o šest let později vypracoval Machoň – pravděpodobně na přání zákazníka, protože s podobným stylovým projevem se v jeho díle nesetkáme – klasicky řešené palácové budovy s mediteránním nádechem. Viz NTM, AA, fond 26 – Machoň, fond 26, karton č. 20041203/06 a č. 20060719/03.

²³ Více viz Martin Šolc, *Cesta od Moderní galerie po Státní galerii* (diplomní práce), Seminář dějin umění FF MU, Brno 2013, s. 48–55. Dochovaný Machoňův návrh viz NTM, AA, fond 26 – Machoň, karton č. 20060719/03.

5

6

Obr. 5. Vila Otakara Španiela na Ořešence v Praze, 1923. Foto: SOkA Pardubice.

Obr. 6. Různé vnitřní zařízení pro Julia Pažouta v Prostějově, 1921. NTM, AA. Foto: Martina Koukalová, 2018.

Obr. 7. Obchodní dům Pasáž v Pardubicích, 1923. SOkA Pardubice. Foto: SOkA Pardubice.

z roku 1917.²⁴ Konstituující se republika a ekonomická konjunktura nabízela architektům řadu příležitostí, kterých se chopila především starší generace, jež se stihla etablovat ještě před vypuknutím válečného konfliktu. K Machoňovým prvním realizacím v nové republice patřily kubistické formy použité například při přestavbě Švandova divadla (1919), v zařízení obchodu s uměleckou dílnou pana Karla Lindauera (1919)²⁵ nebo v ateliérech AB Barrandov na Pankráci (1919–1920).

V první polovině 20. let Machoň často ideově a formálně navazoval na práci u Jana Kotěry. U rodinných domů se převážně držel stylu pozdní moderny se zvýrazněním tektonických prvků, střídáním vertikál a horizontál a rovněž hladké omítky a režného zdiva. V roce 1919 vyprojektoval například domy pro úředníky cukrovaru v Cholticích. Od roku 1922 se architekt zabýval zakázkou na některé domky pro zahradní kolonii Ve Stromkách v Praze, kde stojí i dvojvila bratří Čapků (1923). Dále Machoň navrhl třeba vilu malíře Otakara Španiela na Ořešence (1923). Jeho škola v Chomutově (1924) kombinuje exteriér ve stylu kotěrovské moderny a rondokubistický interiér.

Rondokubismus se v Machoňově díle projevil převážně v řešení vnitřního zařízení, jako například pro doktora Julia Pažouta v Prostějově (1921). V Praze zůstává známá zahradní kolonie družstva Domov na Žižkově, kam v roce

1923 Machoň zasadil typové domky a dvojdomky, na nichž uplatnil tento styl vně i uvnitř a folklorní prvky.

Rok 1923 Machoňovi přinesl řadu zakázek, například objekt Ředitelství pošt a telegrafů v Pardubicích (spolupráce s Jaroslavem Horejcem), který mu otevřel cestu k dalším veřejným stavbám v tomto městě. Ve stylu rondokubismu zde ještě postavil obchodní dům Pasáž (1923), jehož interiér vyzdobil malíř Alexandr V. Hrska. Dále v Pardubicích realizoval dekorativní státní reálku (1924), puristický poštovní a telegrafní úřad (1929), poštovní pavilon na výstavě tělesné výchovy (1931), okresní soud a finanční úřady (1932) a částečně vojenské jezdecké učiliště (1937).²⁶ Pardubické stavby bývají dodnes považovány za Machoňovy nejvýznamnější vůbec, ale pravdou zůstává, že se jako jediné z architektova díla doposud dočkaly zhodnocení.²⁷

V roce 1923 také započala úprava Klementina pro účely vědeckých knihoven, které se Machoň věnoval až do roku 1951.²⁸ Tento z pa-

7

slav Machoň: výběr z díla (kat. výst.), Pardubice 1988. Dále se tématem zabývala jeho dcera, viz Markéta Netušilová, *Machoňovy realizace veřejných budov v Pardubicích* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF UPOL, Olomouc 1996. O rekonstruované Pasáži viz Jan Řehák, *Pasáž a Ladislav Machoň*, Pardubice 2008. Nejnovější výstava viz Vanda Skálová – Martina Koukalová – Pavel Panoch, *Ladislav Machoň a Pardubice*, Východočeská galerie Pardubice, 17. října 2018 až 10. března 2019.

²⁸ Více viz Martina Koukalová, *Přestavba Klementina od Ladislava Machoně: „Z tichého stánku bohoslovců zbudováno rušné skladiště moderní vědy“*, in: *Zprávy památkové péče* LXXVII, 2017, s. 373–386. O celé adaptaci napsal Machoň disertační práci s názvem *Přestavba Klementina pro účely veřejné a univerzitní knihovny a technické knihovny v Praze* a v březnu 1934 se stal doktorem technických věd. Viz Archiv ČVUT, katalogy studentů 1933–1934. Disertace se bohužel nedochovala.

■ Poznámky

²⁴ Továrna se dlouho považovala za zaniklou, jde však o objekt čp. 915 na Koněvově ulici, který prošel výraznou přestavbou. Viz NTM, AA, fond 26 – Machoň, desky č. 20060703/03.

²⁵ Viz Kateřina Pažoutová, *Kubismus na Perštýně*, Neznámý Ladislav Machoň, *Architekt XLIII*, 1997, č. 9, s. 26–27.

²⁶ Z velkorysého plánu se stihl do 2. světové války realizovat jen objekt budovy mužstva a tři stáje. Z neznámého důvodu se vojenské jezdecké učiliště neuvádí mezi Machoňovými realizacemi v Pardubicích. Viz NTM, AA, fond 26 – Machoň, desky č. 20060519/03–05, 20060524/03 a karton č. 20070802/03.

²⁷ První souborná výstava díla, viz Lubomír Netušil, *Ladi-*

8

9

Obr. 8. Kolonie Domov na Žižkově v Praze, 1923. SOKA Pardubice. Foto: SOKA Pardubice.

Obr. 9. Vila pro Jana Weisse na Hřebenkách v Praze, 1925. SOKA Pardubice. Foto: SOKA Pardubice.

mátkového hlediska náročný úkol Machoňovi svěřil jeho celoživotní přítel Zdeněk Wirth, přednost osvětového odboru ministerstva školství, který nejen jemu, ale i jiným architektům pomáhal zprostředkovat různé „památkářské“ zakázky. Dále architekt v roce 1923 vyhrál soutěž na vybavení interiérů československého velvyslanectví ve Varšavě a o tři roky později navrhl pro tento úřad v Polsku úplně novou budovu.²⁹

Kolem poloviny třetí dekády se Machoňův výraz inspiroval neomítaným zdívkem a absencí dekoru v holandské modernistické architektuře. Svým racionalismem v konstrukci pak zůstal pod vlivem Kotěry. Jmenovat lze první nerealizovaný návrh školy v Broumově (oba 1925). Neotřelé vršení hmot, režné stěny a jižní arkýř získala také vila disponenta Jana Weisse na Smíchově (1925). Kaskádovitě řešené má i sokolovna v Dobrušce (1924).³⁰

Téměř každý rok Machoň podnikl studijní cestu do zahraničí, častokrát kvůli aktuální zakázce, jako v roce 1923 do Polska, o rok později po knihovnách v Německu, Dánsku, Švédsku a Norsku, v roce 1925 navštívil Francii, a to včetně výstavy dekorativního umění v Paříži, dále v roce 1926 Jugoslávii, v roce 1927 Stuttgart a Mnichov, v roce 1928 Švýcarsko, jih Francie a sever Itálie a v roce 1929 Německo a Holandsko. Ač to plánoval, nakonec se nevypravil do Spojených států amerických, konkrétně do Filadelfie, kam v roce 1926 navrhl dřevěný pavilon československé vlády na mezinárodní výstavu na památku půldruhého století nezávislosti Spojených států.³¹

V druhé půli 20. let se Machoň obrací k purismu. Jednoduché a čisté členění staveb, absenci dekoru a jasné uplatnění konstrukce najdeme třeba na vile doktora Antonína Hamana na Ořechovce nebo na vile pro generála Kamila Holého na Ladronce (obě 1927). Tehdy se Machoňova tvorba láme a nachází se mezi purismem a funkcionalismem. Machoň nikdy nevnímal architekturu jako vědu a dům jako stroj, proto z jeho projektů veřejných staveb neměla monumentalita a vznešenost. Jako příklady takových objektů lze uvést budovu pošty v Luhačovicích (1927) a na Letné (1928).

Spolkový život

Kromě množství realizovaných i nerealizovaných architektonických zakázek byl Ladislav Machoň nesmírně odborně a společensky aktivní. Pracoval v redakčním klubu časopisu *Styl*, i když sám nepatřil mezi „psavé“ architekty. Dále byl členem Artělu, Svazu československého díla, Společnosti architektů, Klubu architektů, CIAMu, Svazu výtvarných umělců, SVU Mánes, Inženýrské komory, Masarykovy akademie práce, Společenského klubu a později také Ligy za lidská práva, Levé fronty, Svazu socialistických architektů apod. Nelze se proto divit, že se řada těchto spolků na Machoň obrátila ohledně architektonických návrhů pro své potřeby, od vybavení interiérů po kompletní řešení novostaveb.³²

Součástí Machoňova společenského života se od března 1925 stala také příslušnost ke svobodným zednářům.³³ Tento elitní spolek, jenž své fungování dodnes tají, bývá mezi širokou veřejností spojován se snahami jeho členů vytvořit mocenské koalice a spiklenecké vazby.³⁴ Machoň byl členem lóže Sibi et Posteris, v letech 1934–1936 zde působil i jako Mistr lóže. Mezi členy se objevovaly technicky, právnicky a umělecky orientované osobnosti,

■ Poznámky

29 Více viz Ladislav Zikmund-Lender, Machoň na export: Reprezentace Československa v zahraničních realizacích architekta Ladislava Machoně, in: Jan Zálešák (ed.), *Sborník textů z doktorandské konference Fa VU*, Brno 2016, s. 170–172.

30 Více viz Anna Šubrtová, Dobruška, in: *Architektura sokoloven v Podkrkonošské – Jiráskově župě. 1890–1938* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF UPOL, Olomouc 2011, s. 46–50. – Nebo viz eadem, Sokolovny v Dobrušce a Hronově, jejich architektura a stavební vývoj, *Náchodsko od minulosti k dnešku VII*, Liberec 2012, s. 389–394. – Nebo viz eadem, Kotěra a Machoň. Plány a realizace sokolovny v Dobrušce, in: *Jan Kotěra. Jeho učitelé, doba a žáci. Sborník textů mezinárodní konference k výstavě Kotěra. Po stopách moderny...*, Hradec Králové 2013, s. 35–37.

31 Výstavu organizovalo ministerstvo obchodu a ministerstvo zahraničních věcí spolu s československým velvyslanectvím v USA (zastoupeným Otakarem Fierlingerem). Viz NTM, AA, fond 26 – Machoň, desky č. 20061122/04 a karta č. 20070726/10.

32 Se svým kubistickým návrhem se Machoň zúčastnil soutěže na sokolovnu na Královských Vinohradech (1912) a pozůstatek kubismu se projevil i ve štítech sokolovny ve Štěchovicích (1922). U projektu sokolovny v Náchodě (soutěž, 1927) je patrné Machoňovo lavírování mezi purismem a funkcionalismem. Machoň realizoval dvě sokolovny v Dobrušce (1924) a v pražské Hostivaři (1931). Mezi Machoňovy vášně patřilo jezdectví, kterému se věnoval celý život, a byl rovněž funkcionářem Československého jezdeckého klubu. Jen v projektu zůstalo jezdecké kolbiště na Trojském ostrově (1931–1932).

33 5. března 1925 vstoupil Machoň do lóže Dílo, 21. ledna 1926 se zde stal Tovaryšem a 12. května 1927 Mistrem. Za laskavé poskytnutí těchto informací děkuji řediteli Muzea svobodného zednářství Miroslavu Procházkovi.

34 Takovýto názor zastává například historik architektury Ladislav Zikmund-Lender, který považuje zednáře za „mocenský establishment a držitele ekonomického a kulturního kapitálu“, jenž chtěl „kolonizovat mainstreamovou kulturu

Obr. 10. Stání reálka v Pardubicích, 1924. SOkA Pardubice. Foto: SOkA Pardubice.

Obr. 11. Pošta v Luhačovicích, 1927. NTM, AA. Foto: Martina Koukalová, 2018.

k nimž patřili například Jaroslav Horejc, Ladislav Kofránek, Jan Křížík, František A. Libra, Jan Zázvorka atd.³⁵

Zednáře spojovaly všelidské hodnoty a snaha chovat se a jednat podle vyšších pravidel směřujících k opracování sama sebe k dokonalosti. K jejich činnosti proto přirozeně patřila filantropie a charita. Sám Machoň od roku 1931 finančně podporoval studenty architektury na české technice a o rok později k tomu účelu dokonce zřídil fond, který pojmenoval po svém otci. Architekt rovněž navrhl úpravy lůžových místností v domě Jana Křížíka na Smíchově (1935–1936).³⁶

Jakou roli během první republiky hrálo zednářství v osobním i profesním životě Ladislava Machoně, dnes v podstatě nelze rekonstruovat kvůli chybějícím archivním materiálům.³⁷ Členství v lóži se častokrát tajilo i před rodinou. Význam příslušnosti k zednářství bychom však bez existujících relevantních pramenů rozhodně neměli přeceňovat. Jen těžko budeme například prokazovat,³⁸ zda Machoň se sochařem Horejcem často spolupracoval díky ce-

■ Poznámky

zednářskými idejemi“. „Zednářská mystika“ podle něj „prostupovala veřejným působením a kulturní praxí každého jednotlivého člena“. Zikmund-Lender se domnívá, že v případě architektů Ladislava Machoně, Vladimíra Grégra a Jana Zázvorky v zednářství lze „přispět k vysvětlení jejich ambivalentního vztahu k vědeckému funkcionalismu a přilnutí k moderním historismům, tradicionalismům a vznešeným architektonickým formám“. Při takto směřujícím tvrzení, nepodloženém žádným důkazem, si však autor vůbec nepoložil otázku, zda jejich „touha po zachování tradice“ nepramenila přirozeně z jejich konzervativní povahy a nepředcházela proto vstupu do podobně laděné organizace, jakou představuje zednářství. Jak bychom při takto zjednodušeném uvažování vysvětlili historizující nebo tradicionalistickou tvorbu jiných umělců? Více viz Ladislav Zikmund-Lender, „K zdravému vývoji státní myšlenky pevným směrem.“ Budování národní identity Československa svobodnými zednáři v letech 1918–1938, in: Milena Bartlová a kol., *Co bylo Československo? Kulturní konstrukce státní identity*, Praha 2017, s. 80–91.

35 Tématu českých svobodných zednářů jakožto spolku i jednotlivým členům se dlouhodobě věnuje historička Jana Čechurová, která popisuje zednářství jako „životní styl určité společenské vrstvy“ a vyvrací snahu vytvářet zákulisní konspirační spojení. Více viz Jana Čechurová, *Kdo se vlastně stal zednářem a proč*, in: eadem, *Čeští svobodní zednáři ve XX. století*, Praha 2002, s. 135–154.

10

11

36 Příklad úpravy lůžových místností v domě Křížík-Chaudoir z roku (1935–1936) ukazuje nedbalé zacházení historika architektury Ladislava Zikmunda-Lendera s primárními prameny. Na Machoňových plánech (viz NTM, AA, fond 26 – Machoň, karton č. 20060626/02) se pod čp. 616 uvádí dům firmy Křížík-Chaudoir na Smíchově (v dnešní Radlické ulici). Odpovídá tomu taktéž pohled na úpravu vstupního portálu. Zikmund-Lender však svůj text ilustruje fotografií objektu čp. 213 na Plzeňské ulici. Komplex budov, který dnes obsahuje obě výše zmíněná čísla popisná a čtyři další, byl pojmenován Palác Křížík až po nedávné rekonstrukci. Nicméně autor neopomíjí zdůraznit snahu o „utajení“ celého účelu rekonstrukce tím, že o zednářství není na plánech ani zmínka. Viz Zikmund-Lender (pozn. 34), s. 86–89.

37 Činnost a zákulisí sociální struktury zednářských lóží během první poloviny 20. století se dokládá poměrně obtížně, protože v době 2. světové války řada zednářských archivů zmizela nebo byla zabavena. Kvůli pronásledování zednářů jak nacistickým, tak komunistickým režimem čas-

to zanikly soukromé archivy jednotlivých členů. Machoňovi byly všechny „zednářské materiály“ a stejně tak dokumenty z protinacistického odboje zabaveny při jeho zatčení v červenci 1952. Viz Archiv bezpečnostních složek ČR (dále jen ABS ČR), fond A 24 (Sekretariát náměstka MV plk. RSDr. Štefana Demjana), inv. j. 356, dopis sekretariátu plk. Demjana, 28. února 1962.

38 Ladislav Zikmund-Lender považuje Ladislava Machoně za „ukázkový případ“ zednáře, pro něhož byla tato organizace „místem umělecké výměny, pracovních kontaktů a hledání klientely“. Dále uvádí, že „valná část [Machoňovy – pozn. autorky] soukromé klientely, zadavatelů z řad veřejných institucí, ale i spolupracovníků mezi umělci – Jaroslav Horejc, Karel Štipl či Jan Štursa, vzešla ze zednářských kruhů“. Viz Zikmund-Lender (pozn. 34), s. 87. Zikmund-Lender však tuto svou tezi opět nijak nedokládá. Přitom lze snadno jména Machoňových klientů (na více než šestisetpoložkovém seznamu jeho prací, uloženém ve složce fondu NTM, AA, fond 26 – Machoň) srovnat s veřejně dostupnými seznamy zednářů.

12

Obr. 12. Hala Právnické fakulty v Praze, 1924–1931. NTM, AA. Foto: Martina Koukalová, 2018.

loživotnímu přátelství, jež započalo ještě před 1. světovou válkou, nebo díky bratrství v lóži. Stejně tak zůstává nejasné pozadí jediné velké „zednářské“ zakázky, úpravy kaple Jana Ámose Komenského v Naardenu, kterou Machoň v letech 1935–1938 realizoval pro ministerstvo veřejných prací.³⁹ Před blížící se válkou uspali svobodní zednáři v říjnu 1938 své lóže a rozdali majetek. Ponechali si pouze listiny a rituální předměty.⁴⁰

30. léta

Funkcionalismus v podání Ladislava Machoň většinou neztratil svou výtvarnost, a zůstal tedy oproti mladší generaci ve svém výrazu uměřený. Přestože se na architektonických stavbách změnil půdorys, zmenšily se zdi, okna nikdy nevytvořila souvislý pás a ponechala si svou členitost. Dělená okna bychom našli i v Machoňově „nefunkcionalističtější“ veřejné stavbě, v sokolovně v pražské Hostivaři (1931). U soukromých zadavatelů měl architekt samozřejmě volnější pole působnosti a bylo tomu tak i u Řivnáčovy vily v Jevanech (1930). Přímou osadu Baba navrhl funkcionalistickou vilu Ferdinanda Spíška (1932–1933).⁴¹

Celosvětová hospodářská krize se u nás projevila se zpožděním v roce 1931. Přestože

období nejhorší tísně trvalo „jen“ dva roky, až do konce 30. let se výrazně snížil počet architektonických zakázek. Machoň se účastnil soutěží, seděl v porotách a podílel se hlavně na interiérech. Od března 1930 působil jako člen Státní regulační komise pro Prahu a okolí.⁴² Přehledný regulační plán celé Prahy již od roku 1929 existoval, ale bylo nutné jej projednat. Totéž platilo pro stavební předpisy. Až do zániku regulační komise v roce 1939 se však ani jeden dokument nedočkal schválení. Chyběla většina plánů sedmdesáti dvou obcí přiléhajících k Praze (byly dokončeny v roce 1935). Chod komise se bohužel utápěl v běžné drobné agendě.

Nejednou se Ladislav Machoň dostal z dnešního pohledu do střetu zájmů, když navrhoval budovu, o jejíž podobě rozhodovala právě tato komise.⁴³ Jeho nejvýznamnějším realizovaným projektem se v jejím rámci stalo zastavění proluky na Břevnově, kam v roce 1935 vyprojektoval obytné domy v řádcích od severu k jihu, jež tím získaly celodenní osvětlení a šikmo položené vnitřní ulice.⁴⁴

Po úspěchu úpravy a vybavení bufetu Automat v paláci Koruna (1931),⁴⁵ jehož vnější neonové logo vytvořil grafik Ladislav Sutnar, realizoval Machoň na přání plzeňského pivovaru rychlé občerstvení i v Londýně (1938–1939). Pro s rodinou spřízněnou firmu Bratři Zikmundové⁴⁶ navrhoval v letech 1934–1936 drobné funkcionalistické stavby benzinových stanic.

■ Poznámky

39 Více viz Zdeněk Wirth (ed.), *Pohřební kaple Jana Ámose Komenského v Naardenu, její sláva, ponižení a obnovení*, Praha 1937. – Dále viz Vendula Hnídková, Horejc a svět moderní architektury, in: Olga Malá (ed.), *Jaroslav Horejc (1886–1983). Mistr českého art deco*, Praha 2016, s. 80–83. A také viz Zikmund-Lender (pozn. 29), s. 174–176.

40 Členové, kteří uprchli před válkou do Londýna, vyjednali v roce 1941 vznik československé lóže Jan Amos Komenský ve vyhnanství, ale bez právního statusu pro kontinuitu. Více viz Jana Čechurová – Jan Kuklík ml., Exil československých svobodných zednářů v Londýně za druhé světové války, *Historický obzor* XV, 2004, s. 225–231.

41 Více o Machoňově vile viz Stephan Templ, Dům Spíšek, in: *Baba – osada Svazu československého díla*, Praha 2000, s. 138–141. – Nebo viz PU – AK [Petr Urlich – Alena Křížková], heslo Dům Ferdinanda Spíška, in: Petr Urlich – Vladimír Šlapeta – Alena Křížková, *Slavné vily Prahy 6 – osada Baba 1932–1936*, Praha 2013, s. 138–139.

42 Státní regulační komise pro Prahu a okolí vznikla v roce 1922 a reflektovala administrativní spojení již existující srostlice historické Prahy, osmi čtvrtí a třiceti sedmi obcí, které splynuly v centrum nového státu, v tzv. Velkou Prahu. Komise sice nepodléhala městské samosprávě, nýbrž ministerstvu veřejných prací, ale úzce spolupracovala s regulačním úřadem. Měla devět členů, jejichž funkční období trvalo 3 roky. Od začátku však složení komise čelilo kritice, protože architekti tvořili menšinu. Více viz Martina Flekačová (Koukalová) – Milan Kudyn, Století plánů pražské metropole, in: *Metropolitní plán, Koncept odůvodnění*, Praha 2014, s. 18–27.

43 Státní regulační komise totiž rozhodovala o novostavbách v centru i mimo ně a hlavně o jejich výšce, která už tehdy přesahovala jednotlivé limity; třeba Machoňův druhý náčrt stavby Pražské úvěrní banky na Můstku (1930), která se měla stát pomyslnou vstupní branou do Starého Města. Mezi lety 1936–1939 pak Machoň vypracoval pro ministerstvo pošt a telegrafů schéma nové hlavní budovy na místě té stávající v Jindřišské ulici. Z pohledu architekta šlo o novou dominantu, dle názoru Státního památkového úřadu o mrakodrap a z hlediska regulační komise objekt porušující potvrzenou regulaci Nového Města. Stavba kvůli válečnému konfliktu nikdy nezískala konkrétnější podobu. Viz NTM, AA, fond 26 – Machoň, složka č. 20060626/02, 20060627/04 a karton č. 20070802/02.

44 V roce 1936 vyhlásilo město soutěž na zastavění toho území v rámci akce 2000 malých bytů pro chudé obce pražské (rezignovalo tak na původní pětikrát větší plán), kterou vyhrál tým Václav Hlinský – Rudolf Jasenský – František Jech – Karel Koželka. Obytné domy se podle jejich návrhu realizovaly v letech 1937–1939. V této proluce se podle návrhů dalších architektů stavělo až do války a také po ní. Viz Antonín Černý, Poznámky k reprodukci domů pro chudé pražské obce (akce 2000 bytů pro chudé), *Architektura* I, 1939, s. 257–264.

45 Dnes již legendární rychlé občerstvení v Automatu Koruna, které sloužilo i po znárodnění a zavřelo až tři roky po sametové revoluci, realizoval Machoň pro majitele paláce, podnikatele Gustava Bartha. Jeho rodina před 2. světovou

Obr. 13. Vila pana Julia Řivnáče v Jevanech, 1930. SOkA Pardubice. Foto: SOkA Pardubice.

Obr. 14. Sokolovna v Hostivaři v Praze, 1931. SOkA Pardubice. Foto: SOkA Pardubice.

Doloženy máme pouze čerpací pumpy pod Barandovem a v Hrdlořezech v Praze.⁴⁷

V roce 1936 zaslal Machoň společně se sochařem Jaroslavem Bendou návrh do užší soutěže na československý výstavní pavilon v Paříži, který měl tvořit kubus s pilovitou střechou, na obou stranách doplněný skleněným válcem. Projekt dokonce ocenil časopis *Stavba*, který podporoval mladší a z jeho pohledu „progresivnější“ architektky.⁴⁸ Pro ministerstvo veřejných prací připravil Machoň rovněž neúspěšně soutěžní projekt výstavního pavilonu pro New York v roce 1939,⁴⁹ jehož půdorys lodi měla ve střední části zaklenout architektova oblíbená lomenice osvětlená členitými okny.

Soukromé bydlení se mezi zakázkami v druhé půli 30. let objevilo jen minimálně. Pro manžele Hrskovy, rodinu své sestry, navrhl Ladislav Machoň funkcionalistickou vilu s ateliérem na Babě (1937–1940).⁵⁰ Bylo to vůbec naposled, kdy realizoval obytný dům. Těsně před válkou se mohl zabývat jen dřevěnými stavbami na venkově, kam se v té době stěhovala řada lidí. Navrhl například víkendový domek pro manžele Havlíčkovy na řece Olešce u Náchoda (1937–1939), v němž využil své dávné znalosti lidové architektury. Pro doktora Františka Svojsíka, bratra zakladatele skautingu, realizoval Machoň letní vilu v Dobřichovicích u Prahy (1939–1940), která je ve spodní části zděná, do zahrady ji otevírají velká okna a nahoře má připomínat trampskou dřevěnici.⁵¹

Machoň se ve 30. letech pravidelně vydával na studijní cesty, ale obtížně se z jeho pasu rekonstruují, protože některé země mohly sloužit jen k průjezdu. Lze tedy předpokládat, že se vypravil do Itálie (1931), jistě navštívil SSSR (1932), Nizozemsko (1935 a 1937) a v letech 1938–1939 opakovaně Velkou Británii.⁵²

V dubnu roku 1938 slavil Machoň velké životní jubileum a časopis *Styl* mu takto popřál: „Musíme, bohužel, přiznat, co nelze zamlčeti

■ Poznámky

válkou prchla přes Londýn do Brazílie. Utíkal s nimi také budoucí filozof Vilém Flusser, který si vzal jejich dceru Edith Barthovou. Více viz Anke Finger – Rainer Guldin – Gustavo Bernardo, *Vilém Flusser, An Introduction*, Minneapolis 2011, s. 5. – Viz též Andreas Ströhl, *Vilém Flusser (1920–1991): fenomenologie komunikace*, Praha 2016, s. 30 a 33. Pro Barthova bratra Arnošta navrhl architekt úpravu bytu a s tím spojený nábytek (1936).

⁴⁶ Více o firmě Bratři Zikmundové viz Patrik Wirkner, Bra-

13

14

tři Zikmundové aneb Když olej, tak Mogul, in: Pavel Bek – Milan Hlavačka, *Rodinné podnikání v moderní době*, Praha 2018, s. 299–343. Za laskavé půjčení ještě nepublikované studie děkuji autorovi.

⁴⁷ Novinář Jiří Oulický ve svém článku pro magazín *Hospodářských novin* Ego! tvrdí, že Ladislav Machoň navrhl také benzinovou stanici na pražském Zličíně (viz <https://ego.ihned.cz/c1-51164710-architektonickym-pomnikem-muze-byt-i-stara-benzinka>, vyhledáno 10. srpna 2018). Nicméně v archivu místního stavebního úřadu není o autorovi architektonického návrhu pro Vacuum oil company ani zmínky. Dokumentace k této benzinové stanici se nenachází ani v Machoňově fondu v NTM. Zličínská benzinová stanice těm ostatním od Machoně není podobná. Autorka se pokusila Jiřího Oulického kontaktovat, ale bez úspěchu. – Benzinovou stanici v Hradci Králové – Kukleňách, kterou vyobrazil ve své kapitole Karel Hájek (Pohled do historie benzinových čerpacích stanic, in: Petr Vorlík (ed.), *Architektura ve službách motorismu*, Praha 2013, s. 77), Machoň nedělal. Architekt ale nevyloučil, že se při stavbě této stanice použilo stejného typu, který navrho-

val. Více viz NTM, AA, fond 26 – Machoň, karton č. 20081205/07, dopis Ladislava Machoně pro BAPS, 2. ledna 1947.

⁴⁸ Viz Ladislav Machoň – Jaroslav Benda, Návrh československého pavilonu v Paříži, *Stavba* XIII, 1936–1937, s. 183–185.

⁴⁹ Soutěž na pavilon vyhrál architekt Kamil Roškot, ale protože se výstava otevřela po zániku Československa, zůstal demonstrativně uzavřen. Německo se této přehlídce neúčastnilo.

⁵⁰ Viz Vlasta Koubská – David Chaloupka, Hrskova vila projektovaná architektem Ladislavem Machoněm, in: Chaloupka (pozn. 1), s. 247–249.

⁵¹ Viz ŠK [Šárka Koukalová], heslo Vila JUDr. Františka Svojsíka, in: eadem (ed.), *Letní rezidence Pražanů, Dobřichovice a vilová architektura 19. a 20. století*, Praha 2013, s. 356–361.

⁵² Viz NA ČR, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna (1921–1950), sign. M 296/12 (1941–1950), ka 6906., cestovní pas vydaný 14. dubna 1932.

15

Obr. 15. *Automat Koruna na Václavském náměstí, 1931. SOkA Pardubice. Foto: SOkA Pardubice.*

*a co by stydlivá skromnost potrefeného přešla ráda mlčením: Machoňovi je padesát!*⁵³

Augusta Müllerová

V roce 1933 se Ladislav Machoň seznámil s druhou ženou svého života, Augustou Müllerovou (24. ledna 1906 – 11. září 1984), která se po rozvodu stala v červnu roku 1947 jeho manželkou. Architektka a členka Levé fronty ale znal již dříve z její veřejné odborné činnosti.⁵⁴ Na Vysoké škole architektury a pozemního stavitelství na ČVUT studovala mezi lety 1926–1930 (respektive 1933) jako jedna z prvních žen vůbec.⁵⁵ Ženy směly jako hospitantky navštěvovat kurzy architektury od roku 1909 a jejich postavení na pražské české technice se zrovnoprávnilo až se vznikem republiky. Daleko častěji ženy studovaly humanitní obory a architektura se považovala za technický, tudíž „mužský“ obor.⁵⁶

Müllerová byla členkou KSČ a už během jejího studia ji do svého ateliéru najal přední funkcionalista Jaromír Krejcar, který se zabýval kolektivizací bydlení a racionalizací projekčních metod. Levicové názory zastával i architekt Jan Gillar, s nímž, Josefem Špalkem a Peerem Buckingem vypracovala Müllerová v roce 1930 tzv. L-projekt, soutěžní návrh kolektivizovaného obytného okrsku na předmostí Pankráce.⁵⁷

Jako zástupkyně posluchačů architektury se v roce 1931 na pozvání vysokoškolských studentů SSSR zúčastnila cesty studentské delegace do „nového Ruska“.⁵⁸ Augusta Müllerová

byla pravděpodobně jedinou českou architektkou, která během první republiky Sovětský svaz navštívila.⁵⁹

Müllerová se v roce 1931 podílela na výstavě Proletářské bydlení, kterou připravila Levá fronta a která se dva dny po svém zahájení dočkala policejního zákazu. O rok později spolupracovala na přípravě Sjezdu levých architektů, jenž vyvrcholil Výstavou soudobé architektury v SSSR.⁶⁰

Architektka vstupovala do praxe v době, kdy nejen u nás zuřila hospodářská krize. Zároveň musíme znovu zdůraznit, že prosazování v „mužském“ světě bylo daleko těžší. Není proto divu, že k jejím prvním návrhům patřilo řešení bytu a jeho vybavení.⁶¹ Z větších zakázek se jí před válkou podařilo realizovat jen úpravu vily dirigenta Václava Talicha v Berouně (1937–1944), dřevěný dům pana Šádka [sic] v Březnici v roce 1938, dům pro rodinu své sestry Zdeny Fořtové v Průhonících (1939)⁶² a výstavu Bulharsko, země a lid, a to včetně grafické úpravy katalogu (1938). Nicméně její celoživotní doménu představovaly zdravotnické stavby, které bohužel většinou zůstaly na papíře (sanatorium TBC v Tatrách, 1930–1931).⁶³ Není jasné, kdy vytvořili s Ladislavem Machoňem pár.⁶⁴ Nicméně už v roce 1935 se Müllerová

■ Poznámky

⁵³ Arch. Ing. Dr. Ladislav Machoň padesátníkem, *Styl* XXI, 1938, s. 67

⁵⁴ Viz VÚA/VHA, Sběrka osobních spisů, Ladislav Machoň – čj. 9249/67, (pozn. 12).

⁵⁵ Kromě čtyřletého studia skládala Augusta Müllerová dne 24. června 1933 II. státní zkoušku, ale protože mu-

sela opakovat zkoušku z architektury, získala absolutorium a oprávnění užívat titul Ing. až 16. prosince 1933. Za tyto informace děkuji Evě Boháčové z Archivu ČVUT.

⁵⁶ První česká architektka Milada Petříková-Pavlíková absolvovala až v roce 1921. Více o postavení ženy v té době viz Dita Dvořáková et al., *Povolání architekt(ka)* (kat. výst.), Galerie Nová síň, Praha 2003. – Nebo viz Hubert Guzik, Jak projít uchem jehly? Emancipace v architektonických povoláních 1918–1948, *Umění* LVI, 2008, s. 426–436.

⁵⁷ Více o L-projektu viz Peer Bucking – Jan Gillar – Augusta Müllerová et al., Návrh kolektivizovaného obytného okruhu v Praze, in: Rostislav Švácha et al., *Forma sleduje vědu: Teige, Gillar a evropský vědecký funkcionalismus 1922–1948* (kat. výst.), Galerie Jaroslava Fragnera v Praze 2000, s. 220–229. Zde přetištěno ze *Stavby* IX, 1930–1931, s. 117–119.

⁵⁸ Müllerová odjela do Moskvy a Leningradu v září 1931 za účelem studia architektury, ale během tří týdnů samozřejmě absolvovala pečlivě připravený program, který měl zemi ukázat v tom nejlepší světlo. Pečovala o ně (a hlídala je) Vsesvazová společnost pro kulturní styky s cizinou. Delegace pořídila fotodokumentaci a o svých zkušenostech a poznatcích opakovaně přednášela, a to včetně Müllerové, ale její vzpomínky se nedochovaly. Více viz Delegace vysokoškolského studentstva Československé republiky do SSSR, Zprávy Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení s novým Ruskem, *Země Sovětů* I, 1932, č. 4, s. 62.

⁵⁹ Na přelomu dubna a května 1932 navštívil s cestovní kanceláří Sovětský svaz i Machoň a své postřehy sepsal a na jaře 1933 přednesl jako přednášku. Více viz Martina Koukalová, „Mám vám povědět své dojmy z Moskvy a Leningradu“, Z cesty Ladislava Machoňe do SSSR, *Umění* LXV, 2017, s. 283–292.

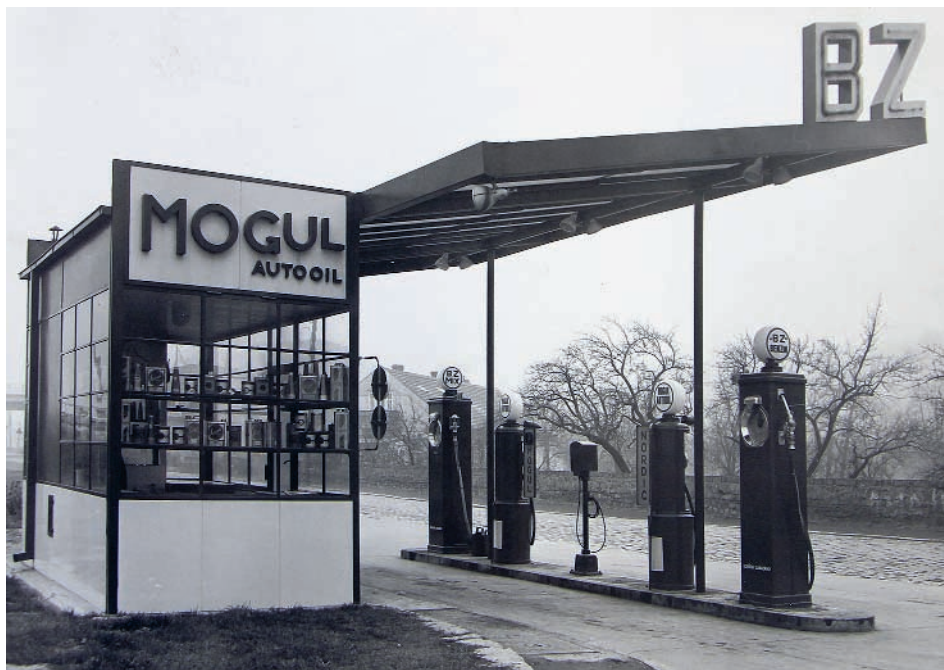
⁶⁰ Síň Mánes tehdy navštívil i Machoň a k výstavě napsal recenzi: L. M. [Ladislav Machoň], Výstava soudobé architektury v SSSR, *Styl* XVII, 1932, č. 10–11, s. 177–178.

⁶¹ Bohužel nevíme, co se nakonec realizovalo, protože se nedochovaly fotografie nebo spisový materiál, ale známe jména jejich zákazníků. První byla její sestra Zdena Fořtová (1930) a poté většinou levicově orientovaní intelektuálové a intelektuálky: právnička Getruda Sekaninová (1933), právnička Milada Horáková, advokát Kamil Reslev (oba 1935), estetik Jan Mukařovský (1936), etnografka Drahomíra Stránská a průmyslník a mecenáš umění Josef Bartoň z Dobenína (oba 1938).

⁶² K Průhonícím měla Augusta Müllerová i její rodina vztah, protože její bratr zde byl osobním lékařem hraběte Silva Taroucy. Rozhovor s neteří Augusty Müllerové Vladimírou Kafkovou, 17. října 2016.

⁶³ Viz Augusta Müllerová, Sanatorium pro TBC v Tatrách, *Stavba* X, 1931–1932, s. 160–164.

⁶⁴ Autorka hovořila s oběma rodinami a ty se domnívají, že to bylo až za 2. světové války. Se svou první ženou se prý dohodl, že ji během válečného konfliktu neopustí. Faktem ale zůstává, že v roce 1935 bylo staršímu synovi teprve 21 let a začal studovat architekturu. Možná tedy Machoň nechtěl od manželky odejít ještě před válkou, protože jejich synové nedokončili svá studia.

16

Obr. 16. Benzínová čerpací stanice na Barrandově v Praze, 1934. NTM, AA. Foto: Martina Koukalová, 2018.

rová přestěhovala do bytu v právě dostavěném paláci Merkur,⁶⁵ který si však vzhledem k absenci větších zakázek nemohla dovolit. Získala také řidičský průkaz,⁶⁶ přestože vlastnictví auta tehdy nebylo samozřejmé. Můžeme jen spekulovat, zda si ho neudělala, aby mohla řídit auto Ladislava Machoně,⁶⁷ který bydlel a pracoval v nedalekém paláci Koruna. Jisté zůstává, že ji Machoň v letech 1936–1938 zaměstnával⁶⁸ a jejich prvním společným projektem se stala účast ve IV. soutěži na úpravu Staroměstské radnice v roce 1938.

Válka

Za 2. světové války se architekti museli věnovat teoretické práci namísto té praktické, protože jim soudobá politická situace nic jiného neumožňovala. Soukromé objednávky se většinou nerealizovaly, a pokud ano, šlo převážně jen o rodinnou klientelu a pouze o nábytek. I veřejných zakázek vypisovaly státní a městské instituce jen velice málo. Jedinou velkou skutečnou realizací se pro Machoně stala přestavba Strakovy akademie pro ministerské předsednictvo (1939–1941). Architekt této práce využil a při svých cestách do Londýna před vypuknutím válečného konfliktu vozil zprávy mezi protektorátní a exilovou vládou.

Časopis *Architektura*, v jehož redakční radě Ladislav Machoň i Augusta Müllerová působili, a další spřátelené spolky se rozhodly v roce 1940 uspořádat v Uměleckoprůmyslovém mu-

zeu čtyřměsíční výstavu. Expozice s názvem *Za novou architekturu* představovala nejmladší vývoj české architektury i práci architekta na nejrůznějších projektech.⁶⁹ Ideově i prakticky celou expozici s podtitulem *Práce českých architektů 1900–1940* připravili Ladislav Machoň, Augusta Müllerová a Zdeněk Wirth. Spolu s Oldřichem Starým navíc chtěli vydat soubornou publikaci, kterou ale zadržela cenzura.⁷⁰ Oba architekti pro tyto účely rovněž upravili zahradu muzea, v níž se konaly doprovodné programy.⁷¹ Navenek trojice dále připravovala výstavu České město a vesnice, čímž umožnila setkání mnoha odborníků.⁷²

Wirth zařídil Machoněvi ještě další odbornou práci – v archivu Českého technického muzea (dnes NTM). Architekt zde mezi lety 1942–1944, předtím než musel odejít kvůli zhoršujícím se pracovním podmínkám, třídil a sepisoval získané architektonické pozůstatosti.⁷³ Podařilo se mu shromáždit řadu materiálů od nejrůznějších architektů – sám muzeu věnoval své dílo a také práce Jana Kotěry. Se Zdeňkem Wirthem se mu pak z plánované série s názvem *Výstavy díla českých architektů* podařilo realizovat pouze jedinou.⁷⁴

Od samého počátku války se Machoň a Müllerová účastnili odboje,⁷⁵ kde se zabývali hlavně zpravodajskou a organizační činností. Půso-

■ Poznámky

⁶⁵ Viz NA ČR, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna (1921–1950), sign. M298/26 (1941–1950), ka 6906, žádost o sdělení pověsti, poznámka na reversu ze 4. července 1935.

⁶⁶ Viz NA ČR, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna (1921–1950), sign. M298/26 (1941–1950), ka 6906, osvědčení o vydání vůdčího listu 4. ledna 1935.

⁶⁷ Ladislav Machoň si udělal „vůdčí list“ už v roce 1930 a pořídil si auto. V záznamech policejního ředitelství se dochovaly protokoly o několika Machoněvých řidičských peripetech. Všechny nehody zaznamenány viz NA ČR, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna (1921–1950), sign. M296/12 (1941–1950), ka 6906. Machoň byl členem Ligy motoristů (přejmenované v roce 1939 na Národní autoklub Čech a Moravy). Více viz Milan Rudík, *Architekti jako významná skupina členské základny autoklubů*, in: Petr Vorlík (ed.), *Architektura ve službách motorismu*, Praha 2013, s. 19–21.

⁶⁸ Viz VÚA/VHA, Sbírka osobních spisů, Ladislav Machoň – čj. 9249/67 (pozn. 12).

⁶⁹ Více viz Lucie Zadražilová, *Za novou architekturu*, *Prostor Zlín XIV*, 2007, č. 3, s. 41–47. – Dále viz Milena Josefovičová, *Bilancování v těžkých časech*, *Pražská výstava „Za novou architekturu“* v roce 1940, *Dějiny a současnost XXIX*, 2007, č. 9, s. 21–24.

⁷⁰ Viz NTM, AA, fond 59 – *Za novou architekturu*, karton č. 20080206/03.

⁷¹ Machoň a Müllerová se každý se svým projektem zúčastnili čestné soutěže vypsane pořadajícími spolky. Porota nakonec požádala oba architekty o společný projekt. Viz Lucie Zadražilová, *Zahrada jako exponát. Příběh zahrady Uměleckoprůmyslového muzea*, in: Karel Císař (et al.), *Nefotě mě před knihovnou. Kniha pro Jana Rouse*, Praha 2009, s. 107–114.

⁷² Viz VÚA/VHA, Sbírka osobních spisů, Augusta Müllerová-Machoněová – čj. 24473/71, svědecká výpověď Augusty Müllerové ze dne 28. listopadu 1971.

⁷³ Více o archivu architektury nejen za protektorátu a o významu Machoněovy role a jeho akvizicích viz Petra Váchová, *Sbírky architektury a (pozemního) stavitelství Národního technického muzea ve světle organizačních a koncepčních proměn od svého vzniku do roku 1960*, in: Michaela Buriánková – Anna Komárková (red.), *Pět let Školy muzejní propedeutiky, Sborník absolventských prací žáků Školy muzejní propedeutiky Asociace galerií a muzeí České republiky 2002–2007, I.–V. ročník*, Praha 2009, s. 308–316. – Nebo krátce: Petra Váchová, Zdeněk Wirth a Ladislav Machoň – zakladatelé dnešního archivu architektury a stavitelství v Národním technickém muzeu, in: Milada Sekyrková et al., *Pěšák s noblesou, Pocta P. t. PhDr. Janu Hozákovi*, Praha 2010, s. 107–112.

⁷⁴ Výstava kreseb Jana Kotěry se měla konat od 19. prosince 1943 do 30. dubna 1944, ale skončila dříve a nuceně kvůli nedostatku místností. Připravovaná výstava Josefa Schulze již neproběhla. Dochoval se katalog a Machoněův proslov k otevření výstavy, ale bohužel se ani v jednom případě nejedná o osobní vzpomínky. Viz NTM, AA, fond 26 – Machoň, karton č. 2007082/01 a č. 20081209/03.

⁷⁵ O působení Ladislava Machoně a Augusty Müllerové v odboji víme díky jejich žádostem o uznání této činnosti na ministerstvu národní obrany v roce 1967 a 1971 kvůli zvýšení starobního důchodu. Architektovu výpověď potvrdili politik Josef Smrkovský, historik umění Zdeněk Wirth, architekt Jan Gillar a malíř Josef Knap. Viz VÚA/VHA, Sbírka

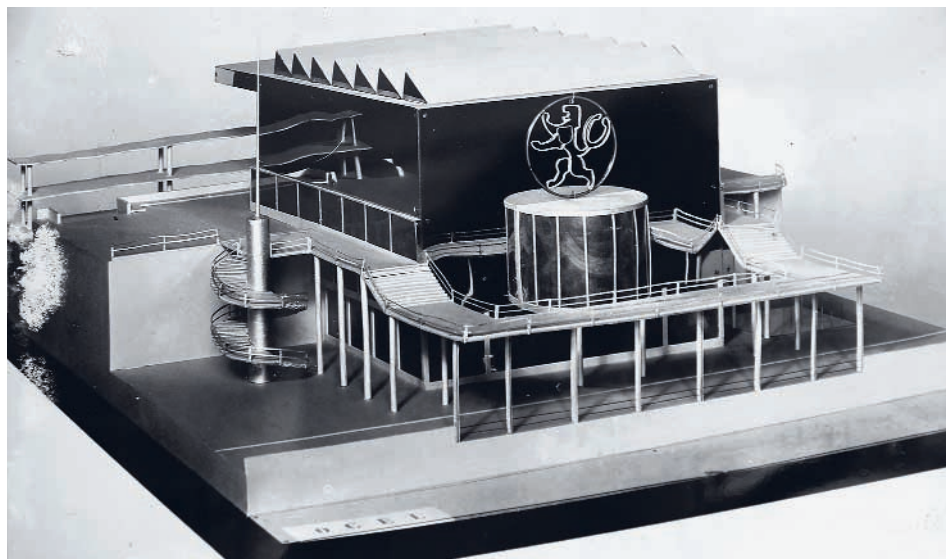
bili v mnoha odbojových organizacích jako Obrana národa, Politické ústředí, Ústřední vedení odboje domácího, Přípravný revoluční národní výbor a Rada tří. Augusta Müllerová dělala spojkou mezi výše zmíněným nekomunistickým odbojem a ilegální KSČ. Na podzim 1944 vznikla Česká národní rada, aby zastřešovala všechny domácí odbojové organizace.⁷⁶ Od počátku ji spoluvytvářeli také Machoň a Müllerová, ale architekt se musel vzdát svého přímého spojení na spolupracovníky, protože byl 7. března 1945 zatčen a 24 hodin vyslýchán gestapem.⁷⁷ Rada měla rozhodující vliv na průběh Pražského povstání. Po přiletu košické vlády nuceně zanikla a její roli převzal Zemský národní výbor. Za svou účast v odboji získali Ladislav Machoň a Augusta Müllerová řadu medailí a vyznamenání.⁷⁸

Po válce

I v poválečném Československu zůstával Ladislav Machoň politicky činný. Jako člen Zemského národního výboru uvítal navrátilivšího se prezidenta Edvarda Beneše. A už v květnu 1945 požádal o vstup do KSČ, ale měl tehdy zůstat „neustraníkem“ a pomáhat tak straně při různých hlasováních. Členem se stal až v listopadu 1945.⁷⁹ Kromě plánovacího referátu ZNV⁸⁰ působil v technické a plánovací komisi ONV Praha I a V⁸¹ i v komisi pro organizování stavebnictví Ústřední rady odborů.⁸² Inicioval vypsání architektonické soutěže na obnovu Lidic a celou ji organizačně připravil.⁸³

V roce 1945 navrhl Machoň smuteční výzdobu panteonu Národního muzea pro tryznu za oběti války a dále vypravení pohřbu bývalého ministra zahraničních věcí Kamila Krofty. Společně s Augustou Müllerovou obeslal již pátou – a spíše manifestační – soutěž na Staroměstskou radnici⁸⁴ a poté na Národní shromáždění.⁸⁵ Nejen Machoňův funkcionalismus tehdy zrobustněl a doplnily ho rozlehlé plochy pro veřejná shromáždění. Urbanismu se pak Machoň prakticky věnoval v plánech Žamberka, Poličky, Jáchymova a Litomyšle.⁸⁶ V rozhlasu hovořil o obnově zrušených území.⁸⁷

Architekti si již před válkou, vedle některých jiných problémů oboru, uvědomovali také svou profesní a spolkovou rozpolcenost. Záhy po skončení války proto se změnou společenského klimatu vznikl Blok pokrokových projektových spolků (BAPS), který sdružoval všechny architektonické spolky, tedy i Machoňem vedenou Společnost architektů; měl – velmi zjednodušeně řečeno – koordinovat chystané pláno-

17

vání výstavby s hospodářským plánem země.⁸⁸ Než si architekti stihli všimnout jeho směřování ke znárodnění stavebnictví, přišel Vítězný únor 1948.

Ladislav Machoň rozhodně patřil k politicky agilním architektům. Poskytl svůj ateliér v paláci Koruna nově ustavenému Stavoprojektu, který sice formálně vznikl až v září 1948, ale

■ Poznámky

osobních spisů, Ladislav Machoň – čj. 9249/67, stručný životopis ze dne 9. září 1967, a Augusta Müllerová-Machoňová – čj. 24473/71 (pozn. 72).

⁷⁶ Více viz Jaroslav Hrbek – Vít Smetana (et al.), České země a domácí odboj na jaře 1945, in: idem, *Draze zaplacená svoboda, Osvobození Československa 1944–1945*, II. svazek, Praha 2009, s. 163–165. – Nebo viz Stanislav Zámečník, Koalice národního odboje, in: idem, *Český odboj a národní povstání v květnu 1945*, Praha 2006, s. 54–56.

⁷⁷ Viz VÚA/VHA, Sbírka osobních spisů, Augusta Müllerová-Machoňová – čj. 24473/71 (pozn. 72).

⁷⁸ Československý válečný kříž 1939, Československá medaile za zásluhy I. stupně (oba 12. března 1946), Pamětní odznak druhého národního odboje „Za věrnost“ 1939–1945 (1947), Čestný odznak Svazu protifašistických bojovníků (30. dubna 1965) a Pamětní plaketu k 50. výročí vzniku ČSR (28. října 1968). Müllerová navíc Zlatý odznak revoluční ČNR 1945 a Medaili „Za zásluhy v boji proti fašismu“ (28. října 1965). Viz VÚA/VHA, Sbírka osobních spisů, Ladislav Machoň – čj. 9249/67, Ladislav Machoň, prohlášení o státoobčanském chování ze dne 9. září 1967 a pozn. 72.

⁷⁹ Viz NTM, AA, fond 26 – Machoň (pozn. 5).

⁸⁰ Viz NTM, AA, fond 26 – Machoň, karton č. 20081205/08, dopis Emanuela Hrušky Ladislavu Machoňovi, nedatován, asi 1946.

⁸¹ Viz NTM AA, fond 26 – Machoň, karton č. 20081204/

/06, Program okresu Praha I. a. V. pro druhý celostátní hospodářský plán.

⁸² Viz NTM, AA, fond 26 – Machoň, karton č. 20081204/06, Komise pro stavebnictví při ÚRO.

⁸³ Viz NTM AA, fond 26 – Machoň, karton č. 20081209/02, dopis Ladislava Machoňe předsedovi ZNV Ladislavu Kopřivovi, 21. prosince 1945.

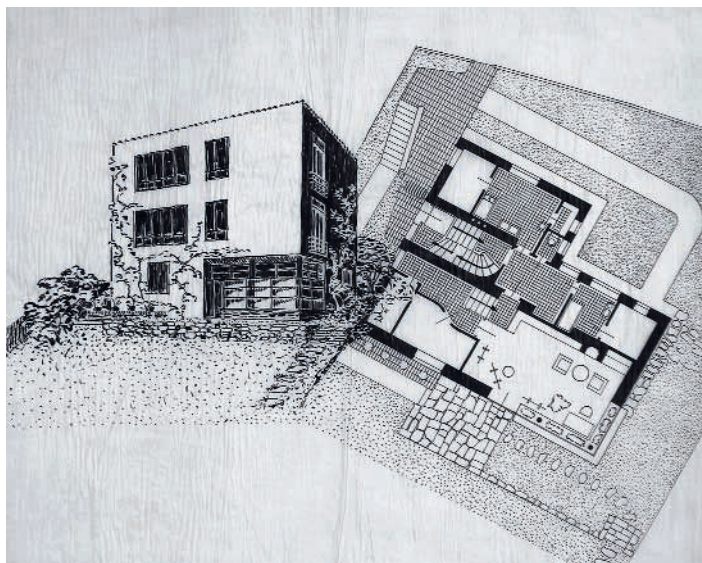
⁸⁴ Soutěži a jejím výsledkům se hojně věnoval časopis *Architektura ČSR*, viz Oldřich Starý, Veřejná soutěž na Staroměstskou radnici, *Architektura ČSR* VI, 1947, s. 37–47. – Pavel Janák, Staroměstské náměstí a radnice, *ibidem*, s. 48–50. – Max Urban, Úprava Staroměstského náměstí v radniční soutěži 1946, *ibidem*, s. 51–53. – Mu [Augusta Müllerová], Glosy k soutěži, *ibidem*, s. 53. – Ladislav Machoň, Příklad, který by se neměl opakovat, *ibidem*, s. 54.

⁸⁵ Více viz Oldřich Starý, Poznámky k soutěži na budovu Národního shromáždění, *Architektura ČSR* VI, 1947, s. 197–207. – Pavel Janák, K soutěži na budovu Národního shromáždění, *ibidem*, s. 208–215. – Augusta Müllerová, Ještě k parlamentu aneb skutečnost a mámení, *ibidem*, s. 216–220.

⁸⁶ Viz Anna Šubrtová, Regulační plán Litomyšle Ladislava Machoňe (1946–1948) aneb Kolektivní vize nového města, *Zprávy památkové péče* LCCVI, 2016, s. 603–609.

⁸⁷ Záznam této rozhlasové přednášky se nedochoval, ale text přetiskl časopis *Stavebnictví*. Viz Ladislav Machoň, Jak budeme obnovovat válkou zrušená území, *Stavebnictví* II, 1946, č. 7–8, s. 98.

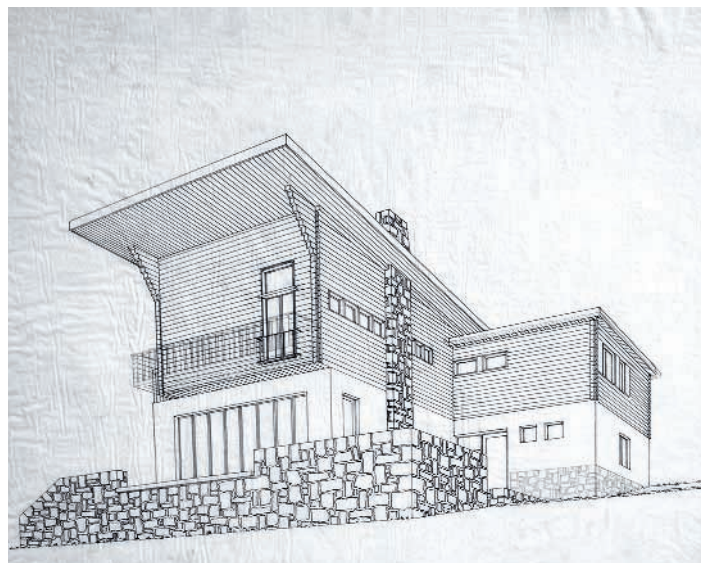
⁸⁸ Vznik podporovaly Společnost architektů, Klub architektů, Asociace akademických architektů a Ústředí moravsko-slezských architektů. Více o organizaci BAPS i Unii architektů viz Kimberly Elman Zarecor, Fénix vstává: bydlení a rané debaty o socialistické modernitě, in: Eadem, *Utváření socialistické modernity, Bydlení v Československu v letech 1945–1960*, Praha 2015, s. 31–35, 45–53 a 98–100.

18

Obr. 18. Vila pro manžele Hrstkovy na Babě v Praze, 1937–1940. NTM, AA. Foto: Martina Koukalová, 2018.

Obr. 19. Letní dům pro Františka Svojsíka v Dobřichovicích u Prahy, 1939–1940. NTM, AA. Foto: Martina Koukalová, 2018.

19

už v dubnu téhož roku zahájilo činnost jeho první středisko. V polovině srpna 1948 Machoně Jiří Voženílek jmenoval vedoucím oblastního ateliéru pro Pardubice, kam tehdy spadal i Hradec Králové (později Krajské návrhové středisko Pardubice – KNS).⁸⁹ Účastnil se regionální výstavy Východní Čechy republika a přednesl na stejnojmenné konferenci svůj příspěvek.⁹⁰ Při reorganizaci Stavoprojektu se v roce 1949 vrátil do Prahy, kde vedl Krajský architektonický ateliér Praha (KAA).

V prosinci 1948 – u příležitosti Machonových i Wirthových kulatin – uspořádali bývalí členové České národní rady oběma oslavu v Collegiu maximu Právnické fakulty. Projev a zhodnocení jejich díla přednášely významné osobnosti nejen z oblasti kultury a o celém setkání referoval tisk.⁹¹

Politický proces

Záminkou k zatčení Ladislava Machoně 22. července 1952⁹² se stala obnova zednářských lóží po 2. světové válce a jejich údajné spojení s protistátním spikleneckým centrem Rudolfa Slánského. Svobodní zednáři si poválečnou změnu politické atmosféry dobře uvědomovali, a nebyli proto ve svém konání zcela jednotní. Vždyť o obnovení nově museli požádat ministerstvo vnitra. Oficiálního souhlasu se jim po mnoha kompromisech nakonec dostalo a Národní Veliká Lóže Československá tak v říjnu 1947 směla obnovit svou činnost.

Po únoru 1948 proto také zednáři nezvolili své opětovné uskupení. Komunisté se jim nezdáli tolik nebezpeční, i s ohledem na to, že se jich ve spolku mnoho angažovalo.⁹³

Ladislav Machoně patřil mezi největší zastánce a iniciátory obnovení svobodných zednářů. Mezi komunismem a zednářstvím neviděl protiklady, ale naopak propojení některých myšlenek a sociální uvažování. Sám architekt patřil mezi poválečné členy strany a v neposlední řadě neměl naši historickou zkušenost. Rozhodně nebyl s tímto přístupem sám, v této době zastávala levicové názory řada lidí. Komunistům a zednářství rovněž protínaly základní osvícenské postulate: „Těmi jsou víra v pokrok, rozum, vzdělání, možnost rozvoje člověka a v postupné zlepšování životních podmínek každého jednotlivce, a tím rozvoj celé společnosti.“⁹⁴ Machoně byl pravděpodobně levicový intelektuál a komunismus pojímal spíše jako filozofický názor, nikoliv jako praktickou politiku. Navíc zůstal, stejně jako jiní zednáři, věrný státu.

■ Poznámky

⁸⁹ Více o Stavoprojektu viz Kimberly Elman Zarecor, Typizace a standardizace: Stavoprojekt a transformace architektonické praxe, *ibidem*, s. 101–118. – Nebo viz Otakar Nový, Čtvrtstoleté jubileum založení Stavoprojektu, *Architektura ČSR XXXII*, 1973, č. 10, s. 483–490. Otakar Nový uvádí, že prvním střediskem byla Ostrava, následně v srpnu Plzeň, v září Liberec a Ústí nad Labem. Přestože Nový píše, že „vedoucí kádry“ krajských složek významně pomohly při budování celého Stavoprojektu, a v poznámce výslovně uvádí Machoně a Müllerovou, o založení pardubického krajského ateliéru již v srpnu 1948 se nezmiňuje.

⁹⁰ Více viz NTM, AA, fond 26 – Machoně, karton č. 20081204/06, Konference urbanistů Pardubice,

25.–26. září 1948. Ladislav Machoně podmínil svou účast vyloučením architekta Františka Kalivody (1913–1971) a v dopise architektu Karlu Kalvodovi (1903–1971) napsal: „Především Vám musím sdělit, že nemohl bych se účastnit jakéhokoliv jednání, kde by působil pan architekt Kalivoda z Brna (projekt Hlinska), ježto je mi znám úzký styk a spolupráce toho pána s Němci za Protektorátu. Žádám Vás proto, aby i pro dobré jméno Pardubic veškeré jednání se děla bez jeho účasti. Již fakt, že pracuje pro město Hlinsko a vystavuje na Vaší výstavě, jest mně i mnoha kolegům důvodně nepřijemný.“ Kalvoda mu odpověděl: „Co se týká Vaší zmínky o arch. Fr. Kalvodovi, ztotožňuji se úplně s Vaším názorem, neboť kdo více může trpět než já, neboť stále jsem zaměřován s tímto pánem neslavně proslulým z doby okupace.“ (Viz NTM, AA, fond 26 – Machoně, karton č. 20081204/06, dopis Ladislava Machoně Karlu Kalvodovi, 3. srpna 1948, a dopis Karla Kalvody Ladislavu Machoně, 6. srpna 1948).

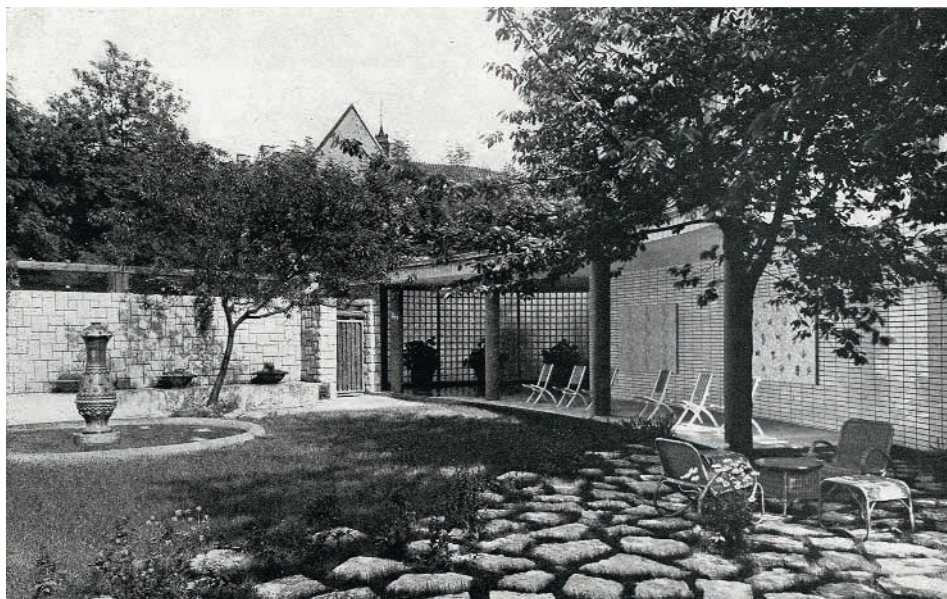
⁹¹ Jubileum Zd. Wirtha a Lad. Machoně, *Svobodné slovo* IV, č. 290, 14. prosince 1948, s. 4.

⁹² Machoně byl zatčen pro podezření z trestné činnosti a státní prokuratura na něj uvalila vyšetřovací vazbu. Zajištěn byl veškerý jeho majetek, s nímž se v rozporu se zákony dále nakládalo. Z dochovaných seznamů vysvítá zabavení osobních dokladů, bytového zařízení, svršků, ale též automobilu, celých skříní s architektonickými plány atd. Viz ABS ČR, fond 305 – Ústředna státní bezpečnosti (dále jen fond 305), dopis Augusty Müllerové ministerstvu státní bezpečnosti, 25. července 1952.

⁹³ Více o poválečné obnově svobodného zednářství viz Jana Čechurová, Fénix s polámanými křídly, in: *idem, Čeští svobodní zednáři ve XX. století*, Praha 2002, s. 366–396.

⁹⁴ Viz Jana Čechurová, Kompatibilní či nekompatibilní? Vztah svobodných zednářů a KSČ, in: Zdeněk Kárník – Michal Kopeček (edd.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, Svazek II*, Praha 2014, s. 14.

20

Obr. 20. Zahrada výstavy *Za novou architekturou*, spolupráce s Augustou Müllerovou, 1940. Převzato z: *Architektura II*, 1940, s. 129.

Machoň a zbylá čtveřice souzených v případu nazvaném „Bohumil Vančura a spol.“ se stali součástí vykonstruovaného politického procesu.⁹⁵ Vyšetřování generální prokuratury sice žádné provinění neprokázalo,⁹⁶ nicméně spis poté prošel „politickým projednáním“ a žaloba i její jazyk hovořily jednoznačně v neprospěch obžalovaných.⁹⁷ Neveřejný soud 16. února 1954, který trval od půl deváté do jedenácti hodin večer, rozhodl o jejich vině. Machoně potrestal třemi lety odnětí svobody, propadnutím veškerého majetku a ztrátou občanských práv na deset let.⁹⁸

Díky tomu, že bylo vyhověno jeho žádosti o podmínečné propuštění, mohl architekt opustit vězení na konci dubna 1954.⁹⁹ O dva roky později podali někteří odsouzení včetně Machoně návrh na obnovu trestního řízení.¹⁰⁰ Nové projednání se protahovalo a až v červenci 1959 Nejvyšší soud rozsudek v celém rozsahu zrušil.¹⁰¹ Mimo jiné na základě prohlášení obžalovaných, že protokoly byly většinou připravené předem a podpisy pod nimi byly psychicky i fyzicky vynuceny. Pro úplné ukončení případu – zastavení trestního stíhání, které se na generální prokuratuře odehrálo na Vánoce 1959 – museli bývalí odsouzení předložit ještě důkazní svědectví, například o své odbojové činnosti za války.¹⁰²

Ladislav Machoň mezi zednáři zastával vysoce postavené místo,¹⁰³ jeho členství v lóži však nejspíš nebylo jediným důvodem proce-

su. Za války působil v České národní radě, která se po ní stala terčem kritiky ze sovětské strany a Pražské povstání se na dlouhá léta zastřelo dezinterpretací ve prospěch Rudé armády. Mnohé členy České národní rady postihl nějaký druh perzekuce, nebo před ní museli utéct do emigrace. Dále se po válce Machoň angažoval nejen v politice, ale i v nové organizaci stavebnictví a architektury. Většině lidí navíc mohl svým vzezřením připomínat doby minulé – vždy elegantně oblečen, s typickým motýlkem a vybraným chováním, za což si v odboji vysloužil přezdívku Sekáč.¹⁰⁴ Na svou dobu byl rovněž bohatý.

Přestože hlavní roli v politických procesech sehráli neprávem obvinění a odsouzení, velmi málo se mluví o dalších poškozených – o manželkách, o dětech a o celé široké rodině. Jim zcela chyběly základní informace o životě odsouzených ve vězení, čímž komunisté dosáhli atmosféry plné obav a dohadů. Kvůli perzekuci se také úplně změnil sociální status poškozených rodin. Augusta Müllerová za svého muže bojovala na několika frontách. Psala opakovaně generální prokuratuře, aby mohla Machoňovi posílat dopisy a balíčky, a zajišťovala podklady pro právníka. Ohledně vyšetřování se obrátila i na prezidenta republiky¹⁰⁵ a osud svého manžela připomněla také otevřeným dopisem předsednictvu I. celostátní konference československých architektů v roce 1953.¹⁰⁶ Nedokázala pochopit, jak snadno se osobnost architekta Ladislava Machoně vytratila z minulosti i přítomnosti. Jako by nikdy neexistoval.¹⁰⁷

■ Poznámky

95 Daleko více ale prozradí podtitul celého řízení, „Svobodní zednáři“. Kromě Ladislava Machoně generální prokuratura v rámci tohoto případu soudila Bohumila Vančuru (do roku 1947 faráře Jednoty bratrské a toho času ředitele Výstavního domu u Hybernů), Heřmana Tausika (mezi-válečného poslance – nejprve za sociální demokracii a poté za KSČ – a tehdy zaměstnance textilního podniku Drutex), Ottu Dvouletého (bývalého úředníka v USA, Francii a Velké Británii a před nuceným odchodem do důchodu přednostu na ministerstvu zahraničních věcí) a Bohumila Biebla (bývalého úředníka ministerstva sociální péče).

96 Viz NA ČR, fond Generální prokuratury, SGPt 73/53, Bohumil Vančura a spol., zpráva o soudním řízení, 30. listopadu 1953.

97 Ibidem, žaloba, 30. prosince 1953.

98 Ibidem, rozsudek, 16. února 1954.

99 Ibidem, deník v trestní věci.

100 Ibidem, Ladislav Machoň, 26. července 1956.

101 Ibidem, Protokol o veřejném zasedání a Usnesení Nejvyššího soudu, oba 6. července 1959.

102 Ibidem, důkazní návrhy na provedení řízení, 3. října 1959.

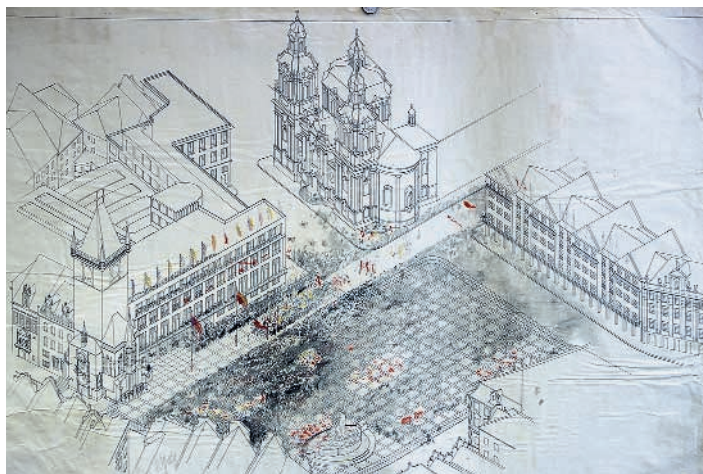
103 Machoň se v roce 1949 stal opět Mistrem lóže Sibi et Posteris. 21. ledna 1950 sem byli přijati i jeho synové. Za laskavé poskytnutí těchto informací děkuji řediteli Muzea svobodného zednářství při VLČS Miroslavu Procházkovi.

104 Viz VÚA/VHA, Sbírka osobních spisů, Ladislav Machoň – čj. 9249/67, stručný životopis od roku 1939 ze dne 9. září 1967. Jeho slova o Sekáčovi potvrzuje třeba kniha Karel Veselý-Šteiner, *Cestou národního odboje*, Praha 1947, například s. 189.

105 Viz ABS ČR, fond 305, Ladislav Machoň – zpráva, 14. července 1953.

106 Viz Archiv ČVUT, fond Oldřich Starý, opis dopisu Augusty Müllerové I. celostátní konferenci architektů Československé republiky, 4. července 1953. Za laskavé vyhledání a poskytnutí materiálů děkuji Ditě Dvořákové. Přípravě, uskutečnění i resumé této konference se více než bohatě v letech 1952–1953 věnoval časopis *Architektura ČSR*.

107 Ladislav Machoň se po 2. světové válce vytratil i z historie architektury. Přestože svým dílem nikdy nepatřil k avantgardě, která výrazně ovlivnila náš pohled na dějiny umění, ještě v roce 1940 se ve vývoji moderní architektury objevuje (viz Jan E. Koula, *Nová česká architektura a její vývoj ve XX. století*, Praha 1940, nebo Zdeněk Wirth et al., *Za novou architekturou, Katechismus českého stavebnictví 1900–1940*, Praha 1940 (nepublikovaný tisk, NTM, pozn. 70). V pozdější literatuře o dějinách architektury již nikoliv – viz Marie Benešová, *Česká architektura v proměnách dvou století 1780–1980*, Praha 1984 (Machoň se zde vyskytuje ve dvou poznámkách, ale bez uvedení jediného díla). „Znovuobjeven“ byl ve spojitosti s Prahou (viz Rostislav Švácha, *Od moderny k funkcionalismu*, Praha 1985) a Pardubicemi (viz pozn. 79). V roce 1998 se v *Dějinách českého výtvarného umění 1890–1938* od Marie Benešové dočkal ocenění za své kubistické scény, od Rostislava

21

Obr. 21. Soutěžní návrh na Staroměstskou radnici, spolupráce s Augustou Müllerovou, 1946. NTM, AA. Foto: Martina Koukalová, 2018.

Obr. 22. Návrh na okresní nemocnici v Roudnici nad Labem, spolupráce s Augustou Müllerovou, 1946. NTM, AA. Foto: Martina Koukalová, 2018.

22

Konec života

Postavení jakékoliv postižené rodiny ve společnosti i v každodenním životě se nezměnilo ani po osvobození neprávem odsouzeného, protože propuštěný byl stále veden jako viník a v trestním rejstříku měl záznam. Stejně tak i Ladislav Machoň pracoval až do své občanské rehabilitace na podzim 1960 v trestním zařízení. Ihned po návratu z vězení v roce 1954 usiloval o možnost pracovat na svém původním místě, mezi tím třídil sbírky v archivu Národního technického muzea. Teprve v březnu 1955 mohl nastoupit do Státního projektového ústavu pro projektování Prahy. Poté pracoval ve Státním typizačním ústavu v oddělení pro typizaci škol a v ateliéru „D“.¹⁰⁸

Roku 1957 se manželé Machoňovi setkali se svými předválečnými přáteli Romanem Jakobsonem a jeho ženou Svatavou Pírkovou, kteří museli z Československa emigrovat a do Prahy tehdy přijeli na konferenci slavistů. StB proto na Machoňovy nasadila svého spolupracovníka architekta Karla Koželku.¹⁰⁹ Byť je činnost tajné policie zcela zavrženíhodná, bohužel se „díky“ tomu dochovala svědectví, jež bychom dnes jen obtížně rekonstruovali.¹¹⁰

V roce 1963 se Machoňovi naskytla příležitost odejít do studijního oddělení Útvaru hlavního architekta, kde připravoval muzeum stavebního vývoje Prahy v kostele sv. Michala na Starém Městě. K expozici napsal libreto a upravil kostel i jeho okolí. Ale vlivem politických událostí se výstava nerealizovala.¹¹¹ Pra-

coval zde pravděpodobně do roku 1968, přestože zhruba od poloviny této dekády trpěl stařeckou demencí. Machoňův duchod byl ale tak nízký, že si přivydělávat musel. Mezi lety 1962–1964 se spolu s Augustou Müllerovou dočkal poslední realizace – úpravy rozestavěného ženského internátu na sídlišti Solidarita v Praze ve stejnojmenný hotel. Od listopadu 1965 obývali vilu v Hradešínské ulici čp. 977, která stojí přímo naproti vile Jana Kotěry a jen na dohled od vily Františka Pokorného, jež architekt v roce 1925 sám navrhoval.

Ke svým osmdesátinám v roce 1968 získal Ladislav Machoň titul zasloužilého umělce, který mu měl „zaříditi“ jeho kolega z odboje a dlouholetý přítel Josef Smrkovský, jenž byl tehdy na vrcholu své politické kariéry.¹¹² U této příležitosti o Machoňovi vyšly tři články v odborném tisku.¹¹³ Architekt a teoretik Otakar Nový v jednom z nich výstižně popsal jeho tvorbu do časopisu Československý architekt slovy: „Machoňovo dílo je těžko zařaditelné do skupin a směrů meziválečných výbojů a experimentů. Zachoval si v celé své tvorbě značně nonkonformní, osobitý výraz a vlastní výtvarný rukopis. Po mnoha letech procházíme dnes jeho stavbami s daleko větší úctou nežli před válkou, kdy jsme více podléhali oslnění neobvyklostí i odvážným napodobitelstvím mnohých architektonických meteorů dvacátých a třicátých let. Je možno dnes shrnout, že Machoň zůstal více věren myšlenkám Jana Kotěry a může být hrdý na větší jednotu své předválečné, meziválečné i poválečné tvorby, než většina architektů Kotěrovy školy.“¹¹⁴

Ladislav Machoň zemřel 22. prosince 1973 a poslední rozloučení s ním se konalo ve velké obřadní síni Strašnického krematoria. Augusta Müllerová pracovala na Útvaru hlavního architekta asi až do roku 1971. Zemřela 11. září 1984.

■ Poznámky

Šváchy za architekturu 20. let a zmiňuje jej rovněž Alena Adlerová ve spojitosti s nábytkem.

¹⁰⁸ Viz NG, fond 125, Ladislav Machoň – curriculum vitae, 31. května 1967.

¹⁰⁹ Viz ABS ČR, fond 305, spolupracovník „Karel“, registrační číslo 525 MV. Pod tajným spolupracovníkem StB „Karlem“ se skrývá Karel Koželka (1909–1992), jehož agenturní svazek měl číslo 623787 a byl skartován 29. ledna 1985. Nevíme tedy, koho dále sledoval a co k jeho osobě vypověděl. Samozřejmě musíme jeho výpověď stejně jako všechny materiály této povahy podrobit kritickému nazírání.

¹¹⁰ Viz ABS ČR, fond 305, Zpráva o Augustě Müllerové-Machoňové, 20. června 1957 a Reakce na článek v Rudém právu o Romanu Jakobsonovi, Arch. Machoň a G. Müllerová-Machoňová, 28. května 1958.

¹¹¹ Viz NG, Sběrka architektury, fond Ladislav Machoň, zřízení musea stavebního vývoje Prahy, zhodnocení kostela sv. Michala, libreto expozice atd.

¹¹² Viz Václav Vrabec, *Vybočil z řady, Medailón Josefa Smrkovského a doby, v níž žil*, Praha 1991.

¹¹³ Viz Otakar Nový, Zasloužilý umělec Dr. Ing. Arch. Ladislav Machoň osmdesátníkem, *Československý architekt* XIV, 1968, č. 9, s. 3. – Viz též Alois Kubiček, Malé zastavení v dlouhé řadě let, ibidem, s. 3 a Idem, Ladislav Machoň, *Architektura ČSR* XXVII, 1968, č. 7, s. 435–436.

¹¹⁴ Viz Nový (pozn. 113), s. 3.